

**DR. ALEKSEJ CVETKO
MIRAN KALČIČ
PETER POGAČAR**

**PREGLED SISTEMA POKOJNINSKEGA
IN INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA V
REPUBLIKI SLOVENIJI**

S SODNO PRAKSO

Maribor 2009

PREGLED SISTEMA POKOJNINSKEGA IN INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA V REPUBLIKI SLOVENIJI S SODNO PRAKSO

Avtor: dr.Aleksej Cvetko, Miran Kalčič in

Peter Pogačar

Oblikovanje ovitka: **Scorpio team**

Prelom: **Scorpio team**

Pregled in lektura: **Založniško podjetje De VESTA**

Izdalo in založilo: **Založniško podjetje De VESTA**

Za založbo: **Zlatko Weingerl**

Tisk: **MI BO TISK d.o.o.**

Maribor - januar 2009

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

364.324/.35(497.4)

CVETKO, Aleksej

Pregled sistema pokojninskega in invalidskega
zavarovanja s sodno prakso / avtorji Aleksej
Cvetko, Miran Kalčič, Peter Pogačar. - Maribor :
De Vesta, 2009

ISBN 978-961-92283-7-1

1. Kalčič, Miran 2. Pogačar, Peter

COBISS.SI-ID 61907713

KAZALO

PREDGOVOR	21
STROKOVNA OCENA	31
SOCIALNA VARNOST	35
1. Uvod	36
1.1. Socialna varnost	36
1.2. Socialno zavarovanje	37
1.3. Socialno varstvo	38
1.4. Socialna zaščita	38
2. Razvoj socialne varnosti	39
3. Temeljna načela socialne varnosti	40
4. Viri socialne varnosti	44
5. Socialni spori	45
5.1. Uvodne misli	45
5.2. Splošno o socialnih sporih	46
5.3. Pravna umestitev socialnega spora	47
5.3.1. Javno in zasebno	48
5.3.2. Mednarodna ureditev	49
5.4. Socialni spori	50
5.4.1. Pristojnost	51
5.4.1.1. Spori s področja pokojninskega in invalidskega zavarovanja	52
5.4.1.2. Spori s področja zdravstvenega zavarovanja	54
5.4.1.3. Spori s področja zaposlovanja in zavarovanja za primer brez poselnosti	55
5.4.1.4. Spori s področja starševskega varstva in družinskih prejemkov	56
5.4.1.5. Spori s področja socialnih prejemkov	57

POKOJNINSKO IN INVALIDSKO ZAVAROVANJE	59
1. Uvod	60
1.1. Splošni uvod	60
1.2. Razvoj pokojninskega in invalidskega zavarovanja	61
1.3. Pravni viri	62
1.3.1. Mednarodni pravni viri	62
1.3.2. Interni pravni viri	63
2. Splošne določbe	67
2.1. Temeljna načela	67
2.2. Trije stebri	69
2.3. Pomen izrazov	72
2.4. Izvajanje zavarovanja	72
2.5. Sodna praksa	72
3. ZAVAROVANCI	75
3.1. Obvezno zavarovanje	75
3.2. Prostovoljna vključitev v obvezno zavarovanje	82
4. PRIDOBITEV IN ODMERA PRAVIC	86
4.1. Starostna pokojnina	87
4.1.1. Splošno	88
4.1.2. Pogoji za pridobitev pravice	88
4.1.3. Znižanje starostne meje	89
4.1.4. Pokojninska osnova	90
4.1.5. Odmera starostne pokojnine	95
4.1.6. Delna pokojnina	98
4.2. Državna pokojnina	99
4.3. Pravice na podlagi invalidnosti	104
4.3.1. Definicija invalidnosti	105

4.3.2. Vzroki za nastanek invalidnosti	107
4.3.2.1. Poškodba pri delu	107
4.3.2.2. Poklicna bolezen	109
4.3.3. Pogoji za pridobitev pravic na podlagi invalidnosti	110
4.3.4. Invalidska pokojnina	111
4.3.5. Poklicna rehabilitacija	115
4.3.6. Pravica do premestitve	118
4.3.7. Pravica do dela s skrajšanim delovnim časom in delna invalidska pokojnina	119
4.3.8. Pravica do nadomestila za invalidnost	121
4.3.9. Dolžnosti delodajalca	125
4.3.10. Prenehanje delovnega razmerja delovnemu invalidu	125
4.3.11. Kontrolni pregled	137
4.3.12. Povračilo potnih stroškov	138
4.4. Pravice za primer zavarovančeve smrti	144
4.4.1. Pogoji na strani umrlega zavarovanca	144
4.4.2. Vdovska pokojnina	145
4.4.3. Družinska pokojnina	150
4.4.3.1. Otroci	150
4.4.3.2. Starši	154
4.4.3.3. Bratje in sestre	154
4.5. Odmera vdovske oziroma družinske pokojnine	155
4.6. Odpravnina in oskrbnina	159
4.7. Letni dodatek	160
4.8. Dodatek za pomoč in postrežbo	161
4.9. Invalidnina	167
4.10. Usklajevanje pokojnin	170

5. PRAVICA DO POKOJINE POD UGODNEJŠIMI POGOJI	172
6. PRIDOBITEV, UŽIVANJE IN IZGUBA PRAVIC	174
7. POKOJNINSKA DOBA	195
7.1. Zavarovalna doba	196
7.2. Dodana doba	198
7.3. Računanje zavarovalne in pokojninske dobe	198
7.5. Prištevanje pokojninske dobe	201
8. MATIČNA EVIDENCA IN DOLŽNOST OBVEŠČANJA	206
9. ZAGOTAVLJANJE SREDSTEV	208
9.1. Prispevki	209
9.2. Prihodki iz državnega proračuna	211
9.3. Finančno poslovanje	211
9.4. Premoženje zavoda	212
10. POSTOPEK ZA UVELJAVLJANJE IN VARSTVO PRAVIC	215
10.1. Upravni postopek	215
10.2. Uveljavljanje pravic	231
10.3. Varstvo pravic in sodno varstvo	231
10.3.1. Varstvo pravic	231
10.4. Akontacija	276
10.5. Izvedenski organi	276
10.6. Izvršljivost odločb	281
10.7. Učinek obnove postopka	282
10.8. Stroški postopka	283
11. ORGANIZIRANOST POKOJNINSKEGA IN INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA	290
12. POVRNITEV POVZROČENE ŠKODE IN NEUPRAVIČENO PRIDOBLENJIH SREDSTEV	293
13. DODATNO POKOJNINSKO ZAVAROVANJE	298

13. 1. Večstebni sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja	299
13. 1. 1. Različnost opredelitev	299
13. 1. 2. Splošne značilnosti poklicnih pokojninskih načrtov (drugi steber)	300
13. 2. Sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja in razvoj dodatnih pokojninskih zavarovanj v Republiki Sloveniji	304
13. 3. O pravni ureditvi in pomenu dodatnih pokojninskih zavarovanj v ZPIZ-1	310
13. 4. Obvezno dodatno pokojninsko zavarovanje (poklicno zavarovanje)	313
13. 4. 1. Splošno	313
13. 4. 2. Pojem in namen	314
13. 4. 3. Krog zavarovancev in določitev delovnih mest, v zvezi s katerimi ima delodajalec obveznosti glede dodatnega obveznega zavarovanja pri njem zaposlenih delavcev	315
13. 4. 4. Prispevki za obvezno dodatno zavarovanje	323
13. 4. 5. Davčna obravnava prispevkov za obvezno dodatno zavarovanje	325
13. 4. 6. Pravice iz obveznega dodatnega zavarovanja – oblike, pogoji za pridobitev in določanje višine oziroma način izračuna poklicne pokojnine	327
13. 4. 7. Pokojninski načrt obveznega dodatnega zavarovanja	333
13. 4. 8. Nosilci in izvajalci obveznega zavarovanja in upravljanje premoženja	335
13. 4. 9. Garancije in nadzor nad poslovanjem sklada obveznega dodatnega zavarovanja	339
13. 5. Prostovoljno dodatno pokojninsko zavarovanje v Sloveniji	340
13. 5. 1 Splošno o prostovoljnem dodatnem pokojninskem zavarovanju	340
13. 5. 2. Definicija	340
13. 5. 3. Obdobja dodatnega pokojninskega zavarovanja	341
13. 5. 4. Vrste pokojninskega zavarovanja	342
13. 5. 4. 1. Kolektivno zavarovanje	343
13. 5. 4. 2. Individualno zavarovanje	344
13. 5. 5. Pokojninski načrt	344

13. 5. 5. 1. Predmet pokojninskega načrta	345
13. 5. 5. 2. Vsebina pokojninskega načrta	345
13. 5. 5. 3. Odobritev pokojninskega načrta	350
13. 5. 6. Prevzem naložbenega tveganja in sistem zajamčenega donosa	351
13. 5. 6. 1. Naložbeno tveganje in zajamčeni donos	351
13. 5. 6. 2. Nekateri pomisleki v zvezi s sistemom zajamčene donosnosti	352
13. 5. 7. Obveščanje članov	353
13. 5. 7. 1. Redno obveščanje	353
13. 5. 7. 2. Obveščanje na zahtevo	354
13. 5. 8. Financiranje pokojninskega načrta	355
13. 5. 8. 1. Premija	355
13. 5. 8. 2. Način plačevanja premije	356
13. 5. 8. 3. Mirovanje plačevanja premije	356
13. 5. 8. 4. Plačilo premije na podlagi Zakona o udeležbi delavcev pri dobičku	357
13. 5. 9. Pokojninski načrt kolektivnega zavarovanja	358
13. 5. 9. 1. Oblikovanje pokojninskega načrta kolektivnega zavarovanja	358
13. 5. 9. 2. Postopek oblikovanja pokojninskega načrta kolektivnega zavarovanja	360
13. 7. Izvajalci pokojninskega načrta	364
13. 7. 1. Različnost pokojninskih skladov glede na obdobja zavarovanja	364
13. 7. 2. Izvajanje dejavnosti poklicnega pokojninskega zavarovanja na tujih trgih	365
13. 7. 3. Izvajanje pokojninskega načrta kolektivnega zavarovanja v eni od držav članic	367
13. 7. 4. Izvajanje pokojninskega načrta kolektivnega zavarovanja s strani izvajalca pokojninskega načrta druge države članice	368
13. 7. 5. Vzajemni pokojninski sklad	370
13. 7. 5. 1. Splošno	370

13. 7. 5. 2. Vrste vzajemnih pokojninskih skladov	371
13. 7. 5. 3. Dovoljenje za oblikovanje vzajemnega pokojninskega sklada	373
13. 7. 5. 4. Pravila vzajemnega pokojninskega sklada	374
13. 7. 5. 5. Upravljavci in posli upravljanja vzajemnega pokojninskega sklada	377
13. 7. 5. 6. Naložbena politika	379
13. 7. 5. 7. Določitev čiste vrednosti sredstev sklada	381
13. 7. 5. 8. Ločitev premoženja vzajemnega pokojninskega sklada	383
13. 7. 5. 9. Unovčevanja oziroma izplačevanja odkupnih vrednosti enot premoženja	384
13. 7. 5. 10. Prostovoljni in prisilni prenos upravljanja vzajemnega pokojninskega sklada	385
13. 7. 5. 11. Likvidacija vzajemnega pokojninskega sklada, unovčenje in razdelitev likvidacijske mase	387
13. 7. 6. Pokojninska družba	389
13. 7. 6. 1. Splošno	389
13. 7. 6. 2. Dejavnost pokojninske družbe	390
13. 7. 6. 3. Dovoljenje za opravljanje dejavnosti pokojninske družbe	391
13. 7. 6. 4. Organi pokojninske družbe	392
13. 7. 7. Primerjava med vzajemnimi pokojninskimi skladi in pokojninskimi družbami ter zavarovalnicami	392
13. 7. 7. 1. Stanje na osebnih računih	393
13. 7. 7. 2. Razporejanje vplačil oz. sredstev na osebne račune članov	394
13. 7. 7. 3. Udeležba na dobičku	395
13. 7. 7. 4. Objavljanje vrednosti enote premoženja	396
13. 7. 7. 5. Vrednotenje premoženja	396
13. 7. 7. 6. Poročanje nadzornemu organu	397
13. 7. 7. 7. Kapitalska ustreznost	398
13. 8. Vključitev v prostovoljno dodatno pokojninsko zavarovanje	399

13. 8. 1. Splošno	399
13. 8. 2. Vključitev v individualno zavarovanje	399
13. 8. 2. 1. Pokojninska družba oz. zavarovalnica	399
13. 8. 2. 2. Vzajemni pokojninski sklad	401
13. 8. 2. 3. Vključitev v kolektivno zavarovanje	402
13. 9. Prenehanje prostovoljnega dodatnega pokojninskega zavarovanja	407
13. 9. 1. Redno prenehanje in postopek uveljavitve dodatne starostne pokojnine	408
13. 9. 1. 1. Postopek uveljavitve pri vzajemnem pokojninskem skladu	408
13. 9. 1. 2. Postopek uveljavitve pri pokojninski družbi ali zavarovalnici	410
13. 9. 2. Izredno prenehanje zavarovanja	410
13. 9. 2. 1. Izstop iz prostovoljnega dodatnega pokojninskega zavarovanja	411
13. 9. 2. 1. 3. Mirovanje pravic	413
13. 9. 2. 2. Odpoved izvajalca pokojninskega načrta	413
13. 9. 2. 3. Poseben primer izrednega prenehanja kolektivnega zavarovanja	414
13. 9. 2. 4. Smrt zavarovanca	416
13. 9. 3. Prenos sredstev iz enega pokojninskega načrta v drugi	418
13. 9. 3. 1. Pogoji prenos sredstev	418
13. 9. 3. 2. Postopek prenosa	421
13. 9. 4. Pravice iz prostovoljnega dodatnega pokojninskega zavarovanja	422
13. 9. 4. 1. Dodatna starostna pokojnina	422
13. 9. 4. 2. Predčasna dodatna starostna pokojnina	423
13. 9. 5. Pridobitev davčnih in drugih olajšav	425
13. 9. 5. 1. Splošno	425
13. 9. 5. 2. Davčna ureditev v Republiki Sloveniji	426
13. 9. 5. 3. Davčne olajšave za zavarovanca	427
13. 9. 5. 4. Davčna olajšava delodajalca	428

13. 9. 5. 5. Davčna obravnava izplačil iz naslova prostovoljnega dodatnega pokojninskega zavarovanja	431
13. 9. 6. Nadzor	431
13. 10. Kolektivno dodatno pokojninsko zavarovanje za javne uslužbence	432
13. 10. 1. Splošno	432
13. 10. 2. Pravni viri kolektivnega dodatnega pokojninskega zavarovanja za javne uslužbence	433
13. 10. 2. 1. Aneks h Kolektivni pogodbi za negospodarske dejavnosti v Republiki Sloveniji	434
13. 10. 2. 2. Zakon o kolektivnem dodatnem pokojninskem zavarovanju za javne uslužbence	436
13. 10. 2. 3. Kolektivna pogodba o oblikovanju pokojninskega načrta za javne uslužbence	436
13. 10. 3. Predmet kolektivnega dodatnega pokojninskega zavarovanja za javne uslužbence	437
13. 10. 4. Vključitev v kolektivno dodatno pokojninsko zavarovanje za javne uslužbence	437
13. 10. 4. 1. Nekatere posebnosti glede kroga upravičencev do vključitve	438
13. 10. 5. Začetek zavarovanja	441
13. 10. 6. Obvestilo o vključitvi	441
13. 10. 7. Premija	442
13. 10. 7. 1. Plačevanje premije kolektivnega zavarovanja	442
13. 10. 7. 2. Višina premije kolektivnega zavarovanja	444
13. 10. 7. 3. Nekatera vprašanja v zvezi z določitvijo višine in plačevanjem premije javnega uslužbenca	445
13. 10. 7. 4. Mirovanje plačevanja premije	446
13. 10. 7. 5. Delo s krajšim časom od polnega	448
13. 10. 7. 6. Premija v času prejemanja nadomestil	449
13. 10. 8. Plačevanje individualne premije	449

13. 10. 9. Sistem davčnih olajšav v kolektivnem dodatnem pokojninskem zavarovanju za javne uslužbence	450
13. 10. 10. Pravice na podlagi kolektivnega dodatnega pokojninskega zavarovanja za javne uslužbence	452
13. 10. 10. 1. Redno prenehanje	452
13. 10. 10. 2. Izredno prenehanje	454
13. 10. 10. 3. Prenos sredstev	455
13. 10. 10. 4. Posebna ureditev izplačila odkupne vrednosti	456
13. 10. 11. Izvedba zavarovanja	457
13. 10. 12. Nadzor nad kolektivnim dodatnim pokojninskim zavarovanjem za javne uslužbence	458
13. 10. 12. 1. Notranji nadzor	458
13. 10. 12. 2. Zunanji nadzor	460
13. 11. Sklad obrtnikov in podjetnikov	460
13. 11. 1. Splošno	460
13. 11. 2. Organi Sklada obrtnikov	461
13. 11. 3. Zavarovanci Sklada obrtnikov	461
13. 11. 4. Prispevki	462
13. 11. 5. Pravice na podlagi zavarovanja po pokojninskem načrtu Sklada obrtnikov	463
13. 11. 6. Nadzor	463
14. KAZENSKÉ DOLOČBE	464
15. PREHODNE IN KONČNE DOLOČBE	468
15.1. Načela na katerih temeljijo prehodne določbe in navedba vprašanj, ki so predmet prehodnih in končnih določb	469
15.2. Varstvo pravic, pridobljenih po prejšnjih predpisih in ponovna odmera	472
15.3. Nadaljevanje postopkov, začeti po prejšnjih predpisih	473
15.4. Varstvo pričakovanih pravic in odmera po prejšnjem predpisu	475
15.5. Pridobitev pravic oseb, ki nimajo lastnosti zavarovanca po tem zakonu	478

15.6. Varstvo pravic prejšnjih predpisih za brezposelne zavarovance	480
15. 6. 1. Upravičenci do varstva pravic po prejšnjih redpisih	480
15. 6. 2. Varstvo pravic za brezposelne zavarovance prehodnem obdobju	481
15. 6. 3. Uveljavitev pravice do starostne ali predčasne pokojnine po prejšnjih predpisih	482
15.7. Postopno dvigovanje starosti, pri kateri zavarovanje ni obvezno za samozaposlene in kmete	484
15.8. Uživanje pravic iz invalidskega zavarovanja, pridobljenih po prejšnjih predpisih	484
15.9. Pogoji za pridobitev pravice do starostne pokojnine za zavarovanko v prehodnem obdobju	487
15.9.1. Prehodno obdobje za doseg minimalnih pogojev za zavarovanke	487
15.9.2. Prehodno obdobje za uveljavitev prvega odstavka 36. člena ZPIZ-1 (minimalni upokojitveni pogoji)	488
15.9.3. Prehodno obdobje za uveljavitev drugega in tretjega odstavka 36. člena ZPIZ-1 (minimalni upokojitveni pogoji)	489
15.10. Znižanje starostne meje zaradi otrok	490
15.11. Znižanje starostne meje zavarovankam zaradi zavarovanja pred 18. letom starosti	492
15.12. Upoštevanje znižanja starostne meje in polne starosti po prejšnjih predpisih	493
15.13. Omejitve znižanja starosti po različnih podlagah	499
15.14. Postopno spreminjanje pogojev za pridobitev pravice do starostne pokojnine po posebnih predpisih	500
15.15. Postopno uveljavljanje obdobja dodane dobe	503
15.16.1. Obdobje za oblikovanje pokojninske osnove	504
15.16.2. Upoštevanje plačila za delo preko polnega delovnega časa pred 31. 3. 1992	505
15.16.3. Upoštevanje plač oziroma zavarovalnih osnov iz obdobja do 31.12.1999	506
15.17. Pravila odmere pokojnine v prehodnem obdobju	507

15.17.1. Splošna pravila – določanje pokojninskih odstotkov in najvišja pokojninska osnova	507
15.17.2. Odmera pokojnine zavarovancu s polno delovno dobo v prehodnem obdobju	508
15.17.3. Pravica do predčasne pokojnine po prejšnjih predpisih	509
15.17.4. Odmera invalidske pokojnine v primeru poškodbe pri delu ali poklicne bolezni v prehodnem obdobju	511
15.18. Postopno dviganje in zniževanje polne starosti za zavarovance in zavarovanke	513
15.18.1. Dviganje polne starosti za zavarovance	513
15.18.2. Dviganje polne starosti za zavarovanke	513
15.18.3. Zniževanje polne starosti v prehodnem obdobju	514
15.19. Pravica do uveljavitve starostne pokojnine brez zmanjšanja v posebnih primerih	514
15.20. Ponovna odmera oziroma odstotno povečanje pokojnine uživalcem pokojnine po prejšnjih predpisih	515
15.21. Odmera pokojnine za ožji obseg pravic	515
15.22. Postopno uveljavljanje državne pokojnine	516
15.23. Vštevanje časa opravljanja samostojne dejavnosti pred 1. 1. 1983 v zavarovalno dobo	516
15.24. Prehodni sistem v zvezi z uveljavljanjem in odmero vdovske in družinske pokojnine	518
15.24.1. Postopno spreminjanje starostne meje za pridobitev pravice do vdovske pokojnine	518
15.24.2. Odmera vdovske pokojnine v prehodnem obdobju – delež vdovske pokojnine	519
15.24.3. Sprememba družinske pokojnine v vdovsko pokojnino	520
15.24.4. Pravica do oskrbnine v prehodnem obdobju	522
15.24.5. Pravica do družinske pokojnine staršev zaradi popolne nezmožnosti za delo, pridobljena do uveljavitve ZPIZ-1	522

15.24.6. Pravica do družinske pokojnine staršev, ki jih je umrla zavarovanec preživeljal	523
15.24.7. Ohranitev pravice do družinske pokojnine po prejšnjih predpisih	524
15.24.8. Razlogi za prenehanje pravice do družinske pokojnine, uveljavljene po prejšnjih predpisih	528
15.24.9. Določanje dela vdovske pokojnine v prehodnem obdobju	529
15.25. Uporaba določb za pridobitev pravice do pokojnine za kmete	530
15.26. Postopno spreminjanje pogojev za dokup zavarovalne dobe za presežne delavke	531
15.27. Vzpostavitev enakega položaja med prejemniki najvišjih pokojnin	532
15.28. Zavarovanje delavcev, ki se jim je po prejšnjih predpisih štela zavarovalna doba s povečanjem	534
15.29. Izplačevanje kmečkih starostnih pokojnin	537
15.30. Pomembnejše prehodne določbe v zvezi prenehanjem sklada dodatnega pokojninskega zavarovanja in z delovanjem dodatnega pokojninskega zavarovanja	540
15.30.1. Prenehanje sklada dodatnega pokojninskega zavarovanja in prenos premoženja, pravic in obveznosti ter prehod zavarovancev	540
15.30.2. Druge določbe o dodatnem pokojninskem zavarovanju v prehodnem obdobju	542
15.30.3. Uporaba določb za pokojninske sklade, ki jih upravlja Kapitalska družba in uskladitev zavarovalnih produktov pokojninskega zavarovanja	543
15.30.4. Uskladitev zavarovalnih produktov pokojninskega zavarovanja z določbami ZPIZ-1	544
15.31. Uporaba določb o posebnih prispevkih za invalidsko zavarovanje	545
15.32. Uporaba določb o pravicah iz invalidskega zavarovanja	546
15.32.1. Razlogi za časovni odmik uporabe določb o pravicah iz invalidskega zavarovanja	546
15.32.2. Ureditev časovnega odmika	547
15.32.3. Uporaba določb o odpovedi pogodbe o zaposlitvi delovnim invalidom	549

15.33. Vzpostavitev evidenc o vplačanih prispevkih	551
15.34. Odložitev pričetka uporabe določb o obveznem dodatnem zavarovanju	552
15.35. Odložitev pričetka uporabe določb o varstvenem dodatku	553
15.36. Uporaba prejšnjih podzakonskih aktov do izdaje novih	554
15.37. Prenehanje veljavnosti prejšnjega ZPIZ-1	555
15.38. Pričetek veljavnosti	556
Poslovník državnega zbora	559
ZAKON O POKOJNINSKEM IN INVALIDSKEM ZAVAROVANJU NEURADNO PREČIŠČENO BESEDILÓ (ZPIZ-1-NPB5)	563
SPLOŠNE DOLOČBE	564
ZAVAROVANCI	
1. Obvezno zavarovanje	573
2. Prostovoljna vključitev v obvezno zavarovanje	582
PRIDOBITEV IN ODMERA PRAVIC	
Splošni pojmi	584
Starostna pokojnina	584
Pravica do državne pokojnine	596
Pravice na podlagi invalidnosti	597
1. Splošne določbe	597
2. Invalidska pokojnina	600
3. Poklicna rehabilitacija	605
4. Pravica do premestitve in nadomestila	609
5. Pravica do dela s krajšim delovnim časom odpolnega in delna invalidska pokojnina	610
6. Pravica do nadomestila za invalidnost	611
7. Prenehanje delovnega razmerja delovnemu invalidu	615
8. Povračilo potnih stroškov	617
Pravice za primer zavarovančeve smrti	618

1. Pogoji na strani umrlega zavarovanca	618
2. Vdovska pokojnina	619
3. Družinska pokojnina	621
4. Odmera vdovske oziroma družinske pokojnine	623
5. Odpravnina in oskrbnina	626
Varstveni dodatek	628
Letni dodatek	629
Dodatek za pomoč in postrežbo	630
Invalidnina	633
Usklajevanje pokojnin	636
PRAVICA DO POKOJNINE POD UGODNEJŠIMI POGOJI	639
PRIDOBITEV, UŽIVANJE IN IZGUBA PRAVIC	640
Vpliv dohodkov po pridobitvi pravice do pokojnine na uživanje pokojnine	648
POKOJNINSKA DOBA	650
Splošne določbe	650
Dokup pokojninske dobe	654
Prištevanje pokojninske dobe	656
MATIČNA EVIDENCA IN DOLŽNOST OBVEŠČANJA	658
ZAGOTAVLJANJE SREDSTEV	659
Tekoče financiranje	659
Prispevki	660
Prihodki iz državnega proračuna	671
Finančno poslovanje	674
Premoženje zavoda	676
Nepremičninski sklad	677
Kapitalski sklad	679
POSTOPEK ZA UVELJAVLJANJE IN VARSTVO PRAVIC	681

Splošne določbe	681
Uveljavljanje pravic iz zavarovanja	684
ORGANIZIRANOST POKOJNINSKEGA IN INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA	688
Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije	688
Nadzor	688
POVRNITEV POVZROČENE ŠKODE IN NEUPRAVIČENO PRIDOBLENIH SREDSTEV	691
DODATNO POKOJNINSKO ZAVAROVANJE	694
Splošna določba	694
Obvezno dodatno pokojninsko zavarovanje	695
1. Splošne določbe	695
2. Upravljanje sklada	698
Prostovoljno dodatno zavarovanje	702
1. Splošne določbe	702
2. Pokojninski načrt	703
2.1. Skupne določbe	703
2.2. Financiranje pokojninskega načrta	709
2.3. Pokojninski načrt kolektivnega zavarovanja	710
2.4. Izvajalci pokojninskega načrta	712
3. Vzajemni pokojninski sklad	719
3.1. Splošno	720
3.2. Oblikovanje vzajemnega pokojninskega sklada	721
3.3. Upravljanje vzajemnega pokojninskega sklada	724
3.4. Naložbe vzajemnega pokojninskega sklada	727
3.5. Ločitev premoženja vzajemnega pokojninskega sklada	728
3.6. Prenos upravljanja vzajemnega pokojninskega sklada na drugega upravljavca	730
3. 7. Likvidacija vzajemnega pokojninskega sklada	732

4. Pokojninska družba	734
4.1. Splošno	734
4.2. Dovoljenje za opravljanje dejavnosti prostovoljnega dodatnega zavarovanja	736
4.3. Organi pokojninske družbe	737
5. Vključitev v prostovoljno dodatno zavarovanje ter prenehanje tega zavarovanja	739
6. Pravice iz prostovoljnega dodatnega zavarovanja	746
7. Pridobitev davčnih in drugih olajšav	748
8. Nadzor	751
Sklad obrtnikov	753
KAZENSKÉ DOLOČBE	755
PREHODNE IN KONČNE DOLOČBE	756
PREHODNA IN KONČNA DOLOČBA	792
LITERATURA, PRAVNI VIRI IN SPLETNI NASLOVI	796
1. Literatura	796
2. Pravni viri	800
3. Spletni naslovi	803

PREDGOVOR

Globalna družba se nahaja v položaju, ko se vse bolj zaveda pomena vseh oblik „celotne“ varnosti ki obsega tudi materialno in socialno varnost, ki je in mora biti sestavni del današnjega načina življenja. Socialna varnost je v tem smislu vsekakor izjemnega pomena. Socialna varnost je namreč sistem, ki naj bi ljudem zagotavljal varnost in predvsem preživetje v primerih starosti, bolezni, smrti družinskega člana, izgube dela in podobno.

Konvencija Mednarodne organizacije dela št. 102 o minimalnih normah socialne varnosti opredeljuje pravico do socialne varnosti kot pravico do materialne varnosti. Ta se uresničuje tudi s prejemanjem denarnih dajatev v primerih, ko oseba ne more, zaradi različnih razlogov, ustvarjati polnega zaslužka.

Republika Slovenija se v 2. člen Ustave Republike Slovenije deklarira kot socialna država. Na tej podlagi, upošteva je zgodovinski razvoj socialnih zavarovanj na slovenskem, 50. člen ustave določa, da imajo pod pogoji, določenimi z zakonom, državljani pravico do socialne varnosti, ki vključuje tudi pravico do pokojnine. Ob tem obvezuje državo, da mora z zakonom urediti obvezna socialna zavarovanja, med katere sodi tudi pokojninsko in invalidsko zavarovanje, ter skrbeti oziroma zagotoviti njihovo delovanje.

Tudi pravice iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja so pravice iz socialne varnosti, ki jih določa poseben zakon - zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju. Sistem zagotavlja pravice iz pokojninskega zavarovanja (starostna pokojnina, delna pokojnina, vdovska pokojnina, družinska pokojnina, invalidska pokojnina), invalidskega zavarovanja (pravica do poklicne rehabilitacije, pravica do nadomestila za invalidnost, pravica do premestitve in dela s krajšim delovnim časom od polnega, pravica do nadomestil iz invalidskega zavarovanja, pravica do povrnitve potnih stroškov), dodatne pravice (pravica do dodatka za pomoč in postrežbo, pravica do invalidnine, pravica do varstvenega

dodatka) in druge pravice, ne nazadnje tudi pravico do državne pokojnine, ki sicer ni pravica iz pokojninskega zavarovanja. Ob obveznem zdravstvenem zavarovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti je nedvomno tisto socialno zavarovanje, ki posameznikom in njihovim družinam zagotavlja materialno in socialno varnost v najširšem pomenu.

Reforma sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja sega v leto 1996, ko je Vlada Republike Slovenije pripravila in sprejela Izhodišča za reformo sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja (Poročevalec Državnega zbora, št. 34/96). V novembru leta 1997 so se reformna prizadevanja nadaljevala s predstavitvijo Bele knjige o reformi pokojninskega in invalidskega zavarovanja, v kateri so bili razloženi razlogi in cilji sprememb ter predlagane najpomembnejše rešitve. Na podlagi obeh dokumentov in po obsežni razpravi je bil sredi leta 1998 pripravljen predlog zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju za prvo obravnavo v Državnem zboru.

Zakon je bil sprejet konec leta 1999 kot rezultat večletnih prizadevanj, razprav in usklajevanj s socialnimi partnerji in drugimi interesnimi skupinami prebivalstva, zlasti in tudi z združenji upokojencev, ki so si ob reformi priborili celo, pogojno rečeno, status socialnega partnerja. K sprejetju pokojninske reforme oziroma zakona je tako veliko prispeval dogovor vseh socialnih partnerjev, to je delodajalcev in sindikatov, reprezentativnih za območje države, pa tudi dogovor med političnimi strankami. Zakon daje pravno podlago za reformo sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ki je načrtovana v obliki postopnega prehoda na bolj vzdržan in stabilen sistem obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja na podlagi medgeneracijske pogodbe, ki pomeni tako imenovani prvi steber pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Mlajšim generacijam, ki se bodo upokojevale po koncu tega prehodnega obdobja in bodo po dopolnitvi višje upokojitvene starosti prejemale nižje pokojnine glede na dopolnjeno dobo plačevanja prispevkov, pa je dana možnost obveznega in prostovoljnega dodatnega pokojninskega zavarovanja po varčevalnih oziroma naložbe-

nih shemah in z davčnimi olajšavami v času zavarovanja. Z dodatnimi starostnimi pokojninami iz drugega kapitalskega stebra (ki je urejen z ZPIZ-1) oziroma iz tretjega stebra naj bi zavarovanci nadomestili izpad nadomestitvene stopnje (nižje razmerje med povprečno pokojnino in povprečno plačo na splošni in individualni ravni) v prvem stebru obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja.

Zakon torej ureja reformirani sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ki obsega obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje na podlagi medgeneracijske solidarnosti ter obvezna in prostovoljna dodatna pokojninska in invalidska zavarovanja. Zakon je bil po uveljavitvi s 1. januarjem 2000 kar sedemkrat spremenjen in dopolnjen. Že v letu uveljavitve, to je v letu 2000 je bil dvakrat noveliran, nazadnje pa v letu 2006. Spreminjal in dopolnjeval se je tudi z drugimi zakoni, večkrat pa so bili posegi tudi posledica sodb Ustavnega sodišča Republike Slovenije.

Ni točna trditev nekaterih, da je bila reforma sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja le parametrična, saj ravno pravna podlaga za uvedbo dodatnih pokojninskih zavarovanj pomeni spremembo pokojninske paradigme. Torej je bila reforma tudi paradigmatična narave, vse v skladu s priporočeno in strokovno utemeljeno kombinacijo javnega in zasebnega pokojninskega zavarovanja v okviru sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja.

Reformo pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ki je z vključitvijo oziroma pravno ureditvijo prostovoljnih dodatnih pokojninskih zavarovanj drugače opredelila sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ki je preteklosti obsegal samo obvezno zavarovanje, lahko označimo kot novo pokojninsko paradigmo. Njihov razvoj pa bi moral biti odgovor na tisti del pokojninske reforme, ki je bila izvedena v okviru obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja s spremembo nekaterih najpomembnejših parametrov tako, da sta se obseg in raven pravic iz obveznega zavarovanja začela postopoma zmanjševati, kar pomeni parametrični del reforme. Ta del reforme je s spremembo

parametrov obveznega zavarovanja posegel v nizko vstopno starost za upokojitev, način oblikovanja pokojninske osnove in odmero starostnih pokojnin, hkrati pa je uvedel sistem prožnega in delnega upokojevanja, ki stimulira odlaganje upokojitvenih odločitev ne glede na izpolnitev pogojev za pridobitev pravice do starostne pokojnine.

Statistični podatki o številu prejemnikov dajatev iz obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja in njihovi ravni v osmem letu izvajanja zakona nedvomno kažejo na to, da sprejeta reforma tega zavarovanja učinkuje postopno, kot je bila tudi načrtovana. Značilnosti delovanja reforme obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ki tako še vedno poteka in ki je bila utemeljena z demografskimi in socialno ekonomskimi projekcijam, se kažejo predvsem v (pre) velikem zniževanju nadomestitvene stopnje, ki pomeni razmerje med povprečno starostno pokojnino in povprečno plačo (oziroma med povprečnimi pokojninami in povprečno plačo), kar je posledica posegov v temeljne institute tega zavarovanja. Tako je na primer v letu 2009 odmerni odstotek za 40 oziroma 35 let pokojninske dobe (moški, ženska) 80,5 odstotka, pri moških pa deluje v tem letu kot instrument odmere pokojnine polna upokojitvena starost (63 let). Po izteku prehodnega obdobja bo za 40 oziroma 35 let pokojninske dobe odmerni odstotek samo 72,5 odstotka, pri čemer je treba upoštevati še drugačen način oblikovanja pokojninske osnove (kronološko daljši, namesto deset, osemnajst zaporednih let prejemanja plače po letu 1970) in nižje valorizacijske količnike za vštete plače iz prejšnjih let v pokojninsko osnovo (po letu 1990 se upošteva indeksacija pokojnin, ne pa porast plač zaposlenih), kar pomeni še dodatno znižanje odmere pokojnine. Tako se je nadomestitvena stopnja od leta 2000, ko je bila povprečna starostna pokojnina 75,3 odstotka povprečne plače, v letu 2007 znižala na 67,1 odstotka. Če navedemo še nadomestitveno stopnjo vseh treh pokojnin, to je starostne, vdovske oziroma družinske in invalidske, pa se je nadomestitvena stopnja v istem obdobju znižala od 68,1 odstotka na 61,3 odstotka.

Upošteva je dejstvo, da so bili z zakonom spremenjeni in dopolnjeni pogoji za pridobitev nekaterih vrst pokojnin in posameznih pravic, njihovo odmero pa tudi način usklajevanja njihove vrednosti, v sistemu ni pravice iz obveznega zavarovanja, pri kateri učinki reforme ne bi bili opazni. Tako spremenjeni pogoji za pridobitev pravice do pokojnine vplivajo na počasnejšo in dokaj umirjeno rast števila prejemnikov novih pokojnin. Zaradi spremenjenih pogojev za pridobitev pravice do starostne pokojnine in pravil, določenih za njeno odmero (podaljševanja obdobja iz katerega se upoštevajo plače oziroma zavarovalne osnove, drugačna vrednost enega leta zavarovalne dobe po 1. 1. 2000) ter uvedbe instituta polne starosti, ki ima za posledico bodisi zmanjšanje te pokojnine, če je uveljavljena pred dopolnitvijo te starosti oziroma v nasprotnem primeru njeno povečanje, se postopno povečuje starost, pri kateri upravičenci uveljavljajo tako pokojnino. Učinki reforme pa se kažejo tudi v deležu sredstev za pokojninsko in invalidsko zavarovanje v bruto domačem proizvodu. V letu 1999 je njihov delež znašal 13,59 %, v letu 2007 pa 12,11 % bruto družbenega proizvoda. Sredstva za pokojnine pa so se v istem obdobju zmanjšala od 11,38 % na 10,37 % bruto družbenega proizvoda.

Iz vsega navedenega izhaja, da je bila pomembna in nujna odločitev, da se z zakonom uvede prostovoljno dodatno pokojninsko zavarovanje, delujoče po kapitalskem načelu. Tako se je enovit sistem obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja spremenil v t. i. dvoštebrni sistem, kar je izrecno zapisano že v 1. členu zakona - ureditev sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Delež zaposlenih oziroma zavarovancev obveznega zavarovanja, ki so vključeni v dodatno pokojninsko zavarovanje, pa pomeni, da se tudi z vidika mednarodnih primerjav Slovenija že uvršča med države z razvitim drugim stebrom vsaj po tem kriteriju. Primerjave z državami, ki so uvedle primerljiv sistem dodatnega pokojninskega zavarovanja, kažejo, da je število zavarovancev dodatnega pokojninskega zavarovanja oziroma delež teh v številu zavarovancev obveznega zavarovanja, v Sloveniji naraščal precej hitreje kot drugod, čeprav z njim še ne moremo biti

zadovoljni. Tako je pa še vedno odprt problem prehoda na nov sistem, še zlasti za srednjo generacijo v času uveljavitve zakona, ki ne bo zadosti dolgo vključena v prostovoljna dodatna pokojninska zavarovanja, in problem nizkih premij oziroma vplačil, ki ne bodo zagotavljala pokrivanja relevantnega izpada nadomestitvene stopnje v obveznem pokojninskem in invalidskem zavarovanju. Skratka, prostovoljno dodatno pokojninsko zavarovanje še ni tako, da bi v zadostni meri kompenziralo učinke reforme v obveznem zavarovanju in ne odgovarja na spremenjene okoliščine.

Tako je glede na pričakovana demografska in tudi socialno-ekonomska gibanja kapitalski učinek dodatnega pokojninskega zavarovanja tako na mikro kot makro ravni prešibek. Kljub sedanji razmeroma visoki stopnji vključenosti zavarovancev bo to stopnjo treba še povečati (vsaj na 70 odstotkov vseh zavarovancev obveznega pokojninskega zavarovanja od sedanjih približno 50 odstotkov), hkrati pa tudi pomembneje zvišati premije. Doseženi razvoj dodatnega pokojninskega zavarovanja je nedvomno uspeh, še posebej, če ga primerjamo z nekaterimi drugimi državami, ki so sheme dodatnega pokojninskega zavarovanja uvedle bistveno prej kot Slovenji, pa nimajo tako visokih deležev vključenosti v tovrstne sisteme. Seveda pa se bo moralo prostovoljno dodatno pokojninsko zavarovanje kot celota razvijati še naprej, s trajnim povečanjem števila vključenih, po potrebi pa tudi z nekaterimi izboljšavami sistema. Ob tem bi kazalo vzpodbuditi razvoj individualnega dodatnega pokojninskega zavarovanja, ki ni razvito, saj je število vključenih v to zavarovanje majhno oziroma zanemarljivo, to pa predvsem s prijaznejšim in učinkovitejšim davčnim okoljem, kar velja tudi za kolektivno dodatno pokojninsko zavarovanje.

Splošne ocene potrjujejo, da je reforma pokojninskega in invalidskega zavarovanja v Republiki Slovenji sicer vsaj začasno predvidela demografske in socialno ekonomske izzive, ki bistveno vplivajo in bodo vplivali na vzdržnost in stabilnost pokojnin ter na pogoje zagotavljanja primernosti pokojnin v nacionalnem okolju. Reforma je ob tem ustvarila takšno normativno okolje, ki ob ustrezni postopni implementa-

ciji tudi skozi prizmo demografskih in socialno ekonomskih projekcij odgovarja na izzive, povezane z zagotavljanjem primernih in vzdržnih pokojnin. Vendar pa bo treba z uveljavitvijo normativnih sprememb in novosti prilagajati, posodabljati in dograjevati sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja in s tem zagotoviti nadaljnjo potrebno socialno in javno finančno stabilnost in vzdržnost tako, da bo zagotavljal ustrezno materialno in socialno varnost za starost. Pri tem pa upoštevati njegovo dolgoročno naravnost in dejstvo, da ne prenese radikalnih in takojšnjih posegov brez škode za varstvo pridobljenih in pričakovanih pravic uživalcev pravic in zavarovancev.

Tudi v bližnji prihodnosti je torej pričakovati nove prilagoditve, nekateri pravijo modernizacijo, sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Pri tem je treba upoštevati dolgoročnost in stabilnost normativnega dela reforme sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja, spremembe in dopolnitve pa morajo predstavljati odziv na sprotno spremljanje reforme in izvajanje zavarovanja v obeh stebrih, upoštevati demografske in socialno ekonomske spremembe in slediti nacionalnim razvojnim ciljem. V okvir možnih oziroma predvidenih posegov v zakon spada predvsem uzakonitev ukrepov v zvezi z dograjevanjem sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ki so samo primeroma in nesistematično naštet:

- povečanje spodbud za daljšo delovno aktivnost (stimulativnejši bonusi, stimuliranje zaposlovanja starejših delavcev, stimulativnejša odmera delne pokojnine),
- poenostavitev in spremembo vrednotenja sistema bonusov in malusov, ki bo v večji meri kot do sedaj stimulirala odlaganje upokojitve na čas po dopolnitvi polne starosti tako, da višina povečanja pokojnine navzgor ne bi bila več omejena,
- uvedba stimulativnega sistema odmere pokojnine, upošteva vplačane prispevke za obvezno zavarovanje oziroma stimulativno limitiranje prispevkov, ob ohranjenem načelu sorazmernosti pozitivnega transferja,

- razširitev pokritosti z obveznim zavarovanjem in pridobitvijo pravic iz obveznega zavarovanja na »malo aktivnost« z nizkimi zasluži (atipične oblike aktivnosti mladih, starejših in brezposelnih oseb, možnost zavarovanja samo za ožji obseg pravic, uvedba sistema »virtualno« definiranih prispevkov),
- uvedba ustrezne kombinacije socialne in ekonomske sprejemljivosti v obveznem zavarovanju (daljše obdobje za oblikovanje pokojninske osnove, uskladitev pravil za valorizacijo socialnih pomoči, skrajšanje prehodnega obdobja za ženske in postopno izenačevanje pogojev za moške in ženske) in
- dodatne ureditve in spodbude za prostovoljno dodatno pokojninsko zavarovanje.

To nam pokaže, da bo moral biti sedanji zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju deležen dopolnjevanj in spreminjanj. Kljub temu smo mnenja, da se praktična vrednost pričujoče knjige s tem ne bo zmanjšala, saj se z dopolnitvami in spremembami vsaj za enkrat ne bo spreminjal sistem, ampak se bodo spreminjali samo posamezni instituti. Vsekakor pa bo knjiga ob tem tudi pripomoček za tiste, ki jih zanima razvoj pokojninskega in invalidskega zavarovanja v zadnjih letih, še zlasti skozi sledenje razvoja posameznih delov in posameznih institutov sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja.

Povedano pomeni, da je nujno, da se s sistemom pokojninskega in invalidskega zavarovanja seznanijo čim večji krog oseb in si poglobijo znanje tega strokovno izjemno zahtevnega področja. To omogoča poleg poznavanja sistema tudi možnost aktivne vključitve razprave o spremembah in dopolnitvah sistema predvsem pa možnost globalnih sprememb na tem področju. Zato je knjiga, ki naj bi bralcem približala poznavanje sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja pripravljena po eni strani kot priročnik, kar pomeni, da poizkuša tudi strokovno težje stvari kar se da poenostaviti tako, da so lahko razumljive tudi (zahtevnejšemu) bralcu brez pravne izobrazbe, po drugi strani pa ima ambicijo, da bi lahko služila kot učbenik za področje pokoj-

ninskega in invalidskega zavarovanja in je torej namenjena tudi pravnim strokovnjakom, predvsem tistim, ki se ne srečujejo vsakodnevno s pravnimi problemi s tega področja. Zato vsebuje vrsto sprotnih opomb (foodnote) in ima naštetu glavno strokovno literaturo, ki je služila avtorjem pri njeni pripravi. Pri posameznih poglavjih je podan tudi prikaz, kakšno stališče pri sojenju glede posameznih institutov zavzema Vrhovno sodišče Republike Slovenije in Višje delovno in socialno sodišče v Ljubljani. Pri tem avtorji niso imeli posebnih ambicij, da bi se objavila samo sodna praksa v smislu, kot jo razumejo sodniki, ampak da bi se prikazalo, morda tudi še nedorečena, praktična razmišljanja posameznih senatov tako višjega kot tudi vrhovnega sodišča. Kot podlago za citiranje sodb pa je z namenom, da se bralcem omogoči, da lahko preko elektronskih pripomočkov tudi sami najdejo tekste sodnih odločb v celotnem besedilu, so avtorji uporabili samo tiste sodne odločbe, ki jih je mogoče najti na internetu.

Z namenom, da bi preverili, ali nam je namen uspel, smo za strokovno revizijo zaprosili prof. dr. Mitjo Novaka. Zahvaljujemo se mu, da je kljub temu, da ima polne roke dela, našel čas in opravil strokovno recenzijo obsežnega besedila.

Avtorji

STROKOVNA OCENA

knjige »Pregled sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja v Republiki Sloveniji« avtorjev dr. Alekseja Cvetka, Mirana Kalčiča in Petra Pogačarja.

Problematika pokojninskega in invalidskega zavarovanja je eno najpomembnejših področij socialne varnosti v vsaki državi, saj zajema (tako ali drugače - kot uporabnike ali plačnike oz. bodoče uporabnike) praktično celotno prebivalstvo.

Pričujoče delo treh avtorjev zajema prvič na slovenskem v tako celoviti meri obravnavano področje pokojninskega in invalidskega zavarovanja, tako s stališča teorije, zakonodaje, kakor tudi sodne prakse. Prav ta celostna obravnava daje knjigi posebno vrednost, saj dobi bralec vpogled tako v najširši okvir tematike (tudi zajet v mednarodnih virih Mednarodne organizacije dela), okvir s stališča normativnega dela Evropske Unije, kjer je Slovenija aktivna članica, pa tudi zakonodajo Republike Slovenije, ter sodno prakso na področjih, ki so obravnavana.

Za potrebe zlasti učnega procesa na univerzitetni ravni v Sloveniji bi bilo ustrezno tekst dopolniti še s praktičnimi primeri (npr. izračun pokojnin, ko je upravičencev do dajatev več in podobno), vendar se strinjam z dr. Cvetkom, da bo to mogoče dopolniti v naslednji izdaji pričujoče knjige.

Uporabnost te knjige je zelo široka - ustrezna za praktike pravnike, za študente dodiplomskega in zlasti podiplomskega študija prava (pa tudi ekonomije, upravnih ved in sploh družboslovja!), seveda pa bo zelo koristen pripomoček prav vsem, ki jih iz kakršnega koli razloga zanima problematika pokojninskega in invalidskega zavarovanja in ureditev tega področja na slovenskem.

Področje pokojninskega in invalidskega zavarovanja se tako pri nas kot v tujini relativno hitro spreminja in dopolnjuje - slovenska uredi-

tev je v knjigi tako opredeljena vse do konca leta 2008; bo pa seveda v prihodnosti potrebno stalno spremljati ter ažurirati tvarino. Dejstvo pa je, da vsaj kratkoročno ni pričakovati zelo bistvenih sprememb samega sistema, tako da bo knjiga aktualna gotovo dalj časa.

Opredelitev pokojninskega sistema v Sloveniji je v pričujočem delu kompletna tudi zato, ker podaja zelo podroben prikaz ne le prvega pokojninskega stebra, ampak tudi podrobno opiše dvostebni sistem v naši državi.

Glede na demografska gibanja na slovenskem sicer vemo, da bo srednjeročno (zlasti pa dolgoročno) potrebno - poleg tematike migracij in migrantov - podrobneje proučiti tudi vpliv le-teh sprememb na obstoječi sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja - vendar bo navedeno nedvomno snov za novo knjižno izdajo čez pet ali več let...

Po strokovni plati lahko pričujoče besedilo le pohvalimo - besedilo je urejeno zelo sistematično (sledí sistemu oziroma zaporedju obravnavanih tem v zakonodaji), je pregledno in zaokroženo, najpomembnejši pravni instituti so tudi ilustrirani s sodbami sodišč. Prav ta dodatni aspekt (poleg zakonodaje tudi sodne odločbe) daje delu še večjo praktično uporabnost za vse tiste, ki bodo uporabljali knjigo pri svojem vsakodnevnem delu.

Ker je predmet »socialna varnost« kamor na fakultetah v Sloveniji spada tematika pokojninskega in invalidskega zavarovanja, eden nosilnih predmetov tako na dodiplomskem kakor tudi na podiplomskem študiju (enako je tudi predvideno v t.i. bolonjskem procesu študija), nameravam pričujoče delo zaradi njegove strokovne ustreznosti uvrstiti med temeljne učbenike za študente.

Vsem trem avtorjem gre torej nedvomno velika pohvala in zahvala za opravljeno veliko delo !

prof. dr. Mitja NOVAK

SOCIALNA VARNOST

1. UVOD

1.1. Socialna varnost

Preden začnemo obravnavati sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja v Republiki Sloveniji moramo opredeliti pojme socialne varnosti, katere del je tudi pokojninsko in invalidsko zavarovanje. Opredeliti je treba tudi pojme socialno varstvo, socialno zavarovanje, socialna zaščita, to so pojmi, ki se največkrat uporabljajo v sistemu, ki ga dojemamo kot socialno varnost.

Z vsemi naštetimi pojmi se srečamo takrat, kadar posameznik, njegova družina ali celo druga skupina posameznikov zaide v položaj, ko se zaradi različnih vzrokov poslabša njihov ekonomski položaj. Do poslabšanja lahko pride zaradi vrste različnih dogodkov, ki se v socialni varnosti običajno obravnavajo kot riziki oziroma socialna tveganja (rizik je lahko bodoč in negotov dogodek, ki v primeru, če do njega pride, povzroči škodo¹, v sistemih socialne varnosti pa tudi že nastalo stanje, ki povzroča zmanjšanje ali izgubo dohodka), ti pa so lahko neželene (invalidnost, smrt, brezposelnost, beda), ali celo želene (nosečnost, rojstvo otroka, materinstvo). Bistvo teh rizikov je, da onemogočijo ali otežijo pridobivanje sredstev za preživetje, s tem pa se izpolnijo pogoji za vzpostavitev sistemov, s katerimi se lahko nadomestijo sredstva oziroma del sredstev, ki jih posameznik, njegova družina ali druga skupina potrebuje za preživetje.

Same rizike delimo na dve večji skupini osebnih ali fizičnih oziroma ekonomskih rizikov. Pri osebnih (fizičnih) rizikih gre običajno za zmanjšanje ali izgubo delovne zmožnosti zaradi na primer bolezni, starosti, smrti, pri ekonomskih rizikih pa gre za izgubo ali zmanjšanje denarnih prejemkov. Poleg teh velikih skupin obstajajo še drugi riziki (na primer veliko otrok v družini, prizadeti otroci, kjer gre za večje izdatke

1 Enako v dr. Novak Mitja, dr. Cvetko Aleksej - Socialna varnost, Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor, 2005, str. 17;

družine zaradi posebnih okoliščin, ki terjajo širšo družbeno pomoč.

Iz povedanega lahko zaključimo, da je socialna varnost vrednota, ki v družbi omogoča človeku posamezniku ali skupini zagotavlja določena varnost preživetja oziroma stabilnost njihove možnosti preživetja.

Pravice iz socialne varnosti so zato osebne pravice, ki se zagotavljajo na podlagi veljavnih predpisov, umeščene pa so med temeljne človekove pravice.

Socialno varnost (v tuji literaturi se uporablja termin social security) lahko opredelimo kot sistem namenjen varovanju ekonomske blaginje v primerih, ko pride do pojava enega od rizikov, glede katerih se je družba obvezala, da bo v primeru njenega nastanka krila deloma ali v celoti zmanjšanje ali izgubo denarnih prejemkov.

1.2. Socialno zavarovanje

Socialno zavarovanje (social insurance) je, če upoštevamo klasično razdelitev, sistem, ki zagotavlja dajatve v primeru rizikov bolezni, starosti, invalidnosti in smrti. Nekatere novejšje razlage k tem osnovnim kategorijam socialnega zavarovanja pogosto prištejejo še materinstvo in brezposelnost, to je tiste kategorije, ki so v različnih pravnih sistemih običajno pokrite z obveznim zavarovanjem, vendar s tem že lahko presežemo okvir socialnega zavarovanja. Ni pa nujna značilnost socialnega zavarovanja, da gre za obvezno obliko zavarovanja, saj se lahko socialno zavarovanje izvaja tudi kot neobvezna oblika zavarovanja.

Za socialna zavarovanja je značilno, da se vsaj praviloma financirajo iz prispevkov zavarovancev (in običajno tudi njihovih delodajalcev) in se zato obravnavajo kot prispevna ali kontributivna zavarovanja. Osnova za plačevanje prispevkov je plača (upoštevati je treba plačo v bruto znesku), odstotek v katerem se prispevek odmerja pa je določen z zakonom.

1.3. Socialno varstvo

Socialno varstvo je oblika pomoči v primerih denarne ali osebne stiske. Gre za sistem, ki se aktivira takrat, ko upravičencu ekonomske stiske praviloma ni mogoče zagotavljati z drugimi socialnimi ukrepi, predvsem ne s pomočjo dajatev iz sistema socialnega zavarovanja.

Socialno varstvo (social assistance) lahko delimo na socialno skrbstvo in socialno varstvo.

Pri priznavanju te pravice je tipično, da gre za pravico, ki se prizna v mejah potrebe in za kritje osnovnih človekovih potreb. Lahko gre za denarne dajatve ali dajatve v naravi. Sredstva za pokrivanje pravic iz tega naslova niso sredstva iz prispevkov, ampak se zagotavljajo iz proračuna oziroma iz sredstev lokalnih skupnosti.

1.4. Socialna zaščita

Socialna zaščita (social protection) je podobna oblika zagotavljanja sredstev v primeru nastopa rizika kot socialna varnost, običajno pa zajema poleg oblik, ki jih zajema pojem socialne varnosti še možnost zagotavljanja stanovanjskih ugodnosti, raznih subvencij in možne davčne olajšave.

2. RAZVOJ SOCIALNE VARNOSTI

Potreba po socialni varnosti se je pojavila v zahodni Evropi že v začetku 19. stoletja. Pojavljati so se pričele različne bolniške blagajne, podporna društva in blagajne, bratovščine, ki so finančno pomagale članom v primeru, da je prišlo do dogovorjenega rizika.

Socialno zavarovanje, ki je bilo že podobno današnjim oblikam socialnega zavarovanja, je bilo z zakoni uvedeno v Nemčiji (kancler Bismarck) in sicer je bil v letu 1883 sprejet zakon o bolniškem zavarovanju, leta 1884 zakon o zavarovanju za primer nesreče in leta 1889 zakon o zavarovanju za primer invalidnosti in starosti. Za Nemčijo so podobne zakone sprejele tudi druge države, med njimi tudi Avstrija, kar pomeni, da so se za takrat moderne oblike socialnega zavarovanja uveljavile tudi na področju sedanje Slovenije.

3. TEMELJNA NAČELA SOCIALNE VARNOSTI

Socialna varnost je razvejan sistem, ki je pravno razdelan z vrsto različnih pravih aktov od ustavnih določil do raznih zakonov. Zato se za lažje razumevanje in razlago sistema poslužujemo raznih temeljnih načel, ki so nekatera splošna, druga pa (lahko tudi enaka) predpisana v posameznih zakonih. Za socialno varnost velja vrsta načel med katerimi so najpomembnejša načela enotnosti, univerzalnosti, zakonitosti, obveznosti, vzajemnosti in solidarnosti, delitve po delu, demokratičnosti, neodtujljivosti, nezastarljivosti, spoštovanja pridobljenih pravic in varstva pravic.

Načelo enotnosti

Načela enotnosti socialne varnosti ni mogoče izpeljati povsem dosledno. Za pravo enotnost bi bilo potrebno, da bi se pravice priznavale in napajale iz enega vira in naj bi bile enake. Možno pa je, da se v okviru tega načela določijo približno enaki standardi za priznavanje pravic, bolj dosledno pa se enotnost izvede v posamezni veji socialne varnosti (na primer zdravstveno zavarovanje, pokojninsko in invalidsko zavarovanje) in pri plačevanju prispevkov.

Načelo univerzalnosti

Težnja načela univerzalnosti je, da bi se v sistem socialne varnosti zajela celotna populacija. To načelo je zato v praksi zaenkrat še nemogoče realizirati, se pa vsaj v določenih vejah socialne varnosti cilju že dokaj približujemo. To velja najbolj za zdravstveno zavarovanje, bistveno manj pa se mu približujejo druge veje socialne varnosti.

Načelo zakonitosti

Načelo zakonitosti je načelo, po katerem se pravice iz socialne varnosti določajo z zakonom. To pomeni, da se upravičencu lahko priznajo samo tiste pravice, pod pogoji in v obsegu, kot ga določa zakon.

Načelo obveznosti

Načelo obveznosti je v bistvu podlaga za izpeljavo dveh prvobitnih načel socialne varnosti, to je načela vzajemnosti in načela solidarnosti. S tem načelom je namreč določeno, da je za vrsto zavarovancev zavarovanje obvezno in da ga prepisuje zakon. Načelo obveznosti je avtoritarno in v nasprotju z načelom demokratičnosti, omogoča pa delovanje sistema, ki bi moralo v primeru, da načela obveznosti ne bi bilo, za možnost delovanja temeljiti na drugačnih izhodiščih.

Načelo vzajemnosti

Načelo vzajemnosti pomeni, da so dajatve (prispevki) posameznika za financiranje sistema socialne varnosti odvisne od njegovih dohodkov oziroma premoženjskih možnosti, uživanje pravic pa je odvisno od njegovih potreb, vse seveda v skladu z veljavnimi predpisi. To pomeni, da vsak pripeva v skladu s svojimi zmožnostmi, pravice pa uživa v skladu s potrebami.

Načelo solidarnosti

Načelo solidarnosti izhaja iz prejšnjega načela vzajemnosti. Po tem načelu se namreč tistemu, ki s svojimi prejemki ali sredstvi na zmore pokrivati višine prispevkov, ki bi mu zagotovila dajatve dovolj visoke za preživetje, ta dajatev izplačuje v višji višini, kot jo je sam vplačal.

Načelo delitve po delu

Načelo delitve po delu naj bi bilo tisto, po katerem bi dajatve iz socialne varnosti zavarovancu zagotovile nadomestitev izgubljenega dohodka. Tega načelka v praksi ni mogoče izpeljati v celoti, se pa načelo kaže v tem, da ima tisti, ki je v delovno dobi bil deležen večjih dohodkov in je zato plačeval večje prispevke, ob nastopu rizika tudi višje dajatve (na primer nadomestilo za čas bolniškega staleža, pokojnina).

Načelo demokratičnosti

Načelo demokratičnosti (ohranilo se je še iz časov bratovščin oziroma podpornih blagajn) pomeni,

da so tisti, ki plačujejo prispevke udeleženci oziroma soupravljalci sistema, ki soodločajo o organiziranju in uveljavljanju sistema, katerega del so. Demokratičnosti je manj v sistemih z obveznim zavarovanjem in bistveno več v sistemih prostovoljnih socialnih zavarovanj.

Načelo neodtujljivosti

Glede na to, da so pravice iz socialne varnosti osebne pravice in niso v pravnem prometu, zato zavarovanec te pravice ne more prenesti na drugega upravičenca. Te pravice ne more odtujiti s pravnim poslom niti se ji ne more veljavno odpovedati.

Načelo nezastarljivosti

Pravice iz socialne varnosti so pravice, ki ne zastarajo, tudi če jih upravičenec na uveljavlja v predpisanem časovnem okviru. Zastarajo lahko samo posamezna denarna izplačila, pravica pa ostane.

Načelo spoštovanja pridobljenih pravic

Pridobljene pravice iz socialne varnosti ostanejo zavarovancu oziroma uživalcu tudi če zakonodajalec vmes sprejme nove strožje predpise. Novi predpisi veljajo le za primere, ki nastanejo po uveljavitvi novega predpisa. Pravilo ne velja, če so z novo zakonodajo za uporabnika določene pravice, ki so mu v korist.

Načelo varstva pravic

Če je komu kršena pravica do socialne varnosti ima možnost uveljavljati pravice v postopku, najprej pri organu oziroma v sistemu, ki mu ni priznal ustreznih pravic, nato pa ima še možnost sodnega varstva pravic pred specializiranim socialnim sodiščem².

2 Več o tem – Kot v opombi 1, str. 35 – 40 in dr. Vodovnik Zvone. Poglavja iz delovnega in socialnega prava, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za upravo, Ljubljana, 2003, str. 157-164;